

Saako terrorismia ymmärtää?

Lehtien pääkirjoituksissa ja kolumneissa otettiin voimakkaasti kantaa syyskuun 11. päivän terroritekoihin. Oikean ja väärän rajaviivat piirtyivät esille terävinä, kuten Ilta-Sanomien kolumnissa (19.9.2001): ”Tämä nyt kerta kaikkiaan on tilanne, jossa on [Yhdysvaltain] puolella tai sitä vastaan”. Kannanotto ei ollut yksinäinen huuto korvessa vaan se heijasti laajemmin syyskuun 11. päivän jälkeistä julkisen keskustelun ilmapiiriä.

Kolumni herättää monia kysymyksiä, koska se kuvaa konkreettisesti yhdenmukaisuuden paineen synnyttämistä. Juuri tästä journalismia syyskuun 11. päivän jälkeen varoiteltiin. Tarkastelen tässä kirjoituksessa lähemmin ilta-päivälehtien, erityisesti Ilta-Sanomien, pääkirjoituksia ja kolumneja ja sitä, kuinka yhdenmukaisuuden paine näkyi teksteissä. Nimitän näitä tekstejä jatkossa mielipidejournalismiksi erotukseksi lehtien terrori-iskuja koskevasta uutisoinnista.

Ilta-Sanomien aktiivisin kirjoitteluvaihe syyskuun 11. päivän tapahtumista kesti hieman yli viikon (12.9.-19.9). Tuona aikana kaikki Ilta-Sanomien pääkirjoitukset käsittelivät iskuja tai niiden seurauksia. Tätä jaksoa seuranneena kolmen viikon aikana aihetta koskevia pääkirjoituksia oli enää muutama. Syyskuun 20. päivästä alkaen lehti käsitteli pääkirjoituksissaan jo sisäpolitiikkaa tai esimerkiksi sitä, pitäisikö viihde-elämää varten luoda Spede-palkinto.

Kirjoitusten sävy oli kiihkeimmillään heti syyskuun 11. päivän jälkeen. Afganistanin pommitusten alettua Ilta-Sanomissa ei enää vaadittu yhtä painokkaasti tuen osoittamista Valkoisen talon toimille. Silti heti tapahtumien jälkeen valittu linja välittyi teksteissä myöhemminkin. Iltalehden mielipidejournalismi muistutti jossain määrin Ilta-Sanomien linjaa. Iltalehden linja ei kuitenkaan ollut missään vaiheessa yhtä selkeä ja yksitotinen, mikä johtuu lehden tavasta käyttää kolumnisteinaan varsin laajaa poliittista kirjoa edustavia henkilöitä.

Yhdenmukaisuuden paine näkyi konkreettisimmin kysymyksessä siitä, merkitseekö terrorismin syiden ymmärtäminen samalla terrorismin hyväksy-

mistä tai sen oikeuttamista. Tätä teemaa voisi pohtia pitkäänkin, mutta teen sen lyhyesti. Kuvaan aluksi pääkirjoitusten ja kolumnien erittelyn avulla sitä, miten ymmärtämisen ja oikeuttamisen välinen oleellinen eronteko hämärrettiin. Tämän jälkeen pohdin hämärttämisen motiiveja ja seurauksia.

Keskustelun kulku

”Ymmärtämisen ” ja ”oikeutuksen” teeman alkusysäyksenä voi pitää ympäristöministeri Satu Hassin Jyväskylässä 12.9. antamaa haastattelulausuntoa, jossa hän kritisoi Yhdysvaltain ”ylimielistä” ydinase- ja ilmastopolitiikkaa. Hassin mukaan tällainen politiikka vaikuttaa siihen, kuinka Yhdysvaltoihin suhtaudutaan maailmalla. Hassi pahoitteli myöhemmin julkisesti lausuntoaan, muttei niinkään sen sisältöä vaan ennemminkin sen ajoitusta.

Ilta-Sanomien vastaava päätoimittaja Vesa-Pekka Koljonen rinnasti kolumnissaan (14.9.2001) Hassin lausunnon islamin asiantuntijan, professori Jaakko Hämeen-Anttilan toteamukseen, jonka mukaan terrori-iskujen taustalla oli niiden tekijöiden turhautunut raivo. Kolumnissa näiden näkemysten arvioitiin ”henki[vän] jonkinlaista ymmärtämystä, että teot olisivat jotenkin perusteltavissa elleivät peräti puolusteltavissa sillä, miten Yhdysvallat on toiminut”.

Seuraavana päivänä lehden pääkirjoituksessa tartuttiin tutkija Pentti Raittilan ja professori Risto Kuneliuksen Kansan Uutisten uutisessa esittämiin näkemyksiin. Pääkirjoitus antaa ymmärtää, että journalismin tutkijat harjoittivat Hassin tavoin terrorismin ”syiden kaivelua”. Lehden mukaan tällainen toiminta ”lähesty[i] ajatusta siitä, että kohde itsekin on syyppää tapahtuneeseen ja että muuttamalla käytöstään se voisi tämän välttää”. Kunelius ja Raittila kirjoittivat vastineen, joka julkaistiin lehdessä myöhemmin.

Iltalehti osallistui keskusteluun lainaamalla pääkirjoituksessaan (IL 17.9.2001) hyväksyvästi Kansan Uutisten päätoimittajaa Yrjö Rautiora, joka oli Iltalehden mukaan huomauttanut ”viisaasti, että tekojen ’ymmärtämisestä’ on lyhyt matka niiden puolusteluun ja tästä niiden hyväksymiseen”. Ilta-Sanomien pääkirjoituksessa (IS 18.9.2001) yhdyttiin puolestaan puolustusministeriön neuvottelevan virkamiehen Jyrki Iivosen kritiikkiin siitä, miten ”etsimällä etsi[tään] asioita, jotka tekisivät terroristien teot hyväksyttäviksi”.

Seuraavana päivänä Ilta-Sanomien näkemys oli vieläkin suoraviivaisempi. Lehden toimittajan Juha-Pekka Tikan kirjoittamassa kolumnissa esitettiin selvionä, että ”USA tekee taas työn, jotta kapitalismin vastustajienkin lapset elävät paremmassa maailmassa”. Asiasta toisin ajattelevat – mm. eduskuntapoliit-

tikot ja suomalaispapit, jotka kehottivat olemaan kostamatta iskuja – ”helli[vät] antautumisajatuksia” tai ”häpe[si]vät länsimaista kulttuuria” ja olivat näin ollen ”vain väärässä”. Ideologisen ylemmydentunnon siivittämänä kolumnissa julistettiin yksikantaan, että syntynyttä maailmantilannetta ”ei ratkaista analysoiden ’sorrettujen’ väkivallan syviä taustatekijöitä ja *siten* oikeuttamalla terroria” (kursiv., MA).

Näin yksittäisten lausumien tulkinnoista oli edetty nopeasti tilanteeseen, jossa iltapäivälehtien mukaan oli olemassa yleinen tekojen ”ymmärtäjien” ja niiden ”syiden kaivelijoiden” joukko. Tämän joukon näkemykset olivat iltapäivälehtien mukaan omiaan ”oikeuttamaan”, ”puolustelemaan” tai ”hyväksymään” syyskuun 11. päivän iskut. Tällaisen väiteketjun lenkit ovat äärimmäisen löysiä, mikä selviää tarkastelemalla niitä hieman yksityiskohtaisemmin.

Koljonen esittää kolumnissaan (IS 14.9.) aluksi yleisesti, että on olemassa henkilöitä, jotka pohtivat sitä, ”mikä tällaiseen massaterroriin on voinut johtaa; onko sille jotain oikeutusta”. Tässä lauseparissa annetaan sellainen vaikutelma, että terrorismin syiden pohtimisesta on lyhyt matka niiden hyväksymiseen.

Seuraavaksi kirjoituksessa esitetään esimerkit kirjoittajan tarkoittamista pohtijoista, Hassista ja Hämeen-Anttilasta, joiden näkemykset siis ”henkivät jonkinlaista ymmärtämystä” teoille. Välillä kolumnissa todetaan tasapainottavasti, että ”kumpikaan edellä mainituista ei toki hyväksynyt terroritekoja”. Silti kirjoittajan mukaan heidän ”moraalisovelluksensa” ovat omiaan perustelemaan teot. Tämän toteamuksen pohjalta hän esittää, ikään kuin mainittua tasapainottavaa lausetta ei olisikaan: ”Aivan mahdotonta on hyväksyä, että minkään mittaluokan turhautuminen tai ylimielinen kohtelu oikeuttaisi viattomien sivullisten tappamisen”.

Kirjoituksen väitteet voi siis esittää tiivistetysti kolmessa osassa: a) on olemassa iskujen oikeuttajia, b) jotka eivät ole iskujen oikeuttajia (tässä kohdin termi vaihdetaan ”hyväksymiseksi”, mutta ajatus säilyy samana), c) mutta jotka lopulta kuitenkin ovat iskujen oikeuttajia tai ainakin hyvin lähellä näitä. Tämän jälkeen voi kysyä: missä oikeuttajat ovat?

Ainakaan kukaan iltapäivälehtien mainitsemista epäilyksenalaisista, Hassi mukaan lukien, ei puhunut iskujen oikeuttamisesta tai hyväksymisestä. Lähinnä he olivat kiinnostuneita pohtimaan sitä, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että maailmassa esiintyy terrorismia ja syyskuun 11. päivän iskujen kaltaisia järjettömyksiä. Koska todellinen vastustaja puuttui, Ilta-Sanomat, ja vähäisemmässä määrin myös Iltalehti, joutui väkivallalla tavalla rakentamaan itselleen väittelyvastustajan, jolle sitten voitiin jaella omaa oikeamielisyyttä uhkuvia moraalituumioita.

Miksi ”ymmärtämistä” tarvitaan?

Koska syyskuun 11. päivän terrori-iskujen oikeutusta hakevia oli niin hankala löytää, joutuivat iltapäivälehdet vihjaamaan, että iskujen syiden ja taustojen pohdinta edusti niiden oikeutusta tai puolustelua. Tästä seurasi uudenlaista sekaannusta, jota kielen yleinen moniselitteisyys entisestään lisää. ”Ymmärtäminen” tarkoittaa empatian tuntemista jotakuta kohtaan, mutta myös jonkin asian tai asiakokonaisuuden taustalla olevien syiden, vaikutusten ja riippuvuussuhteiden pohdintaa. Monien terrorismikeskusteluun osallistuneiden vaikuttimena onkin ollut sen pohtiminen, miten terrorismia voitaisiin tulevaisuudessa ehkäistä. Tämä taas edellyttää terrorismin syiden pohdintaa, ”ymmärtämistä” sanan jälkimmäisessä merkityksessä.

Jos väkivaltaisten tapahtumien syiden selvittely olisi luvatonta, muuttuisi esimerkiksi historiankirjoitus kovin toisennäköiseksi. Natsi-Saksan synnyn syytä ja selityksiä pohtiva tutkija joutuisi nopeasti outoon valoon. Journalismin kannalta on oleellista, ettei se lopulta itsekään noudattanut pääkirjoitusten ja kolumnien jyrkkiä linjanvetoja.

15. päivänä syyskuuta, siis neljä päivää iskujen jälkeen, Ilta-Sanomien viikkolehdessä haastateltiin brittiläistä terrorismitutkijaa Paul Wilkinsonia, joka totesi mm. että ”sikäli kun kyseessä olivat Osama bin Ladenin terroristit, tämä on ilmiselvä kosto Yhdysvaltojen politiikkaa ja toimintaa vastaan”. Ilta-lehdessä kirjoitettiin samana päivänä, että ”läntisessäkin maailmassa on (...) paljon ihmisiä, jotka hahmottavat sen maaperän, missä äärimmäinenkin terrorismi sikiää. Eikä sen ymmärtäminen tarkoita hyväksymistä”. Tällaisia esimerkkejä iltapäivälehdistä löytyy runsaasti.

Myös Yhdysvalloissa on ollut kiinnostusta sen pohtimiseen, ”miksi heitä vihataan” – mihin Ilta-Sanomat viittaa viikkolehdessään 10.11.2001. Kaikki amerikkalaiset eivät ole valmiita omaksumaan presidenttinsä George W. Bushin ajatuksia siitä, että syyskuun 11. päivän tapahtumien taustalla olisi terroristien tuntema kateus amerikkalaista elämäntapaa kohtaan. On selvä, että terrorismin syiden pohtiminen ja taustan selvittäminen edellyttää sen toteuttajien maailmankatsomuksen ja väkivaltaisten uskonnollisten tulkintojen tarkastelua.

Yhtä selvää on, että terrorismin selvittely ja myös ennaltaehkäisy edellyttää laajempia maailmanpoliittisia näkökulmia. Yhdysvallat ei voi olla näiden tarkastelujen ulkopuolella. Tämän myös Ilta-Sanomien pääkirjoitustoimittaja myönsi – hieman vastahakoisesti tosin – kirjoittaessaan (IS 13.10.2001), että terrorismin vastaisessa taistelussa tarvitaan esimerkiksi terroristien rahavirto-

jen tukkimisen rinnalla ”työtä maailman rakentamiseksi niin, että taloudellinen vauraus ja ihmisoikeudet tavoittavat mahdollisimman monen ihmisen”. Tähän on jälleen helppo yhtyä, mutta eikö juuri tästä terrori-iskujen syiden pohtimisessa alun alkaenkin ollut kyse?

Lopuksi

Erityisesti Ilta-Sanomat lähti iskuja välittömästi seuranneena ajanjaksona ajamaan linjaa, jonka mukaan on olemassa selvästi havaittava ”oikein” ajattelevien ihmisten yhteisö, joihin ”väärässä olevat” eivät kuulu. Tällainen yksinkertaistava mustavalkoajattelu jo sinänsä vaikuttaa vaaralliselta, etenkin, kun sitä harjoittaa laajat väestöryhmät tavoittava julkaisu. Lisäksi edellä tekemäni katsaus osoittaa sen, että tällaiseen asetelmaan päätyminen pohjautui julkisuudessa esiintyneiden näkemysten ymmärtämisen sijasta niiden väärinymmärtämiseen.

Tämä väärinymmärrys näyttäytyi ”ymmärtämisen” ja ”oikeuttamisen” kaltaisten peruskategorioiden sekoittamisen takia melko tarkoitushakuiselta: syyskuun 11. päivän iskuja käytettiin ikään kuin ideologisena lyömäaseena, jolla voitiin hutkia lehden linjasta poikkeavia tahoja. Eri lehdillä on tietenkin omat ideologiset linjansa, mutta kaikkien harjoittamalta argumentoinnilta voi kuitenkin toivoa hyviä perusteita ja pidättäytymistä liioitellulla tavalla yksinkertaistavien asetelmien luomisesta.

Tämän toiveen esittäminen on kuitenkin tehtävä varauksin. Isoihin asiakokonaisuuksiin kytkeytyvän kritiikin esittäminen on yleensäkin vaikeaa. Syyskuun 11. päivän terrori-iskujen jälkeen tämä tehtävä vaikeutui entisestään, ainakin hetkeksi, siksi, että kriittiseen ajatteluun taipuvaiset saivat varoa puheitaan, jotteivät tulleet leimatuiksi terroristien tukijoiksi.

Tällaisen ”yhdenmukaisuuden paineen” tunteminen ei varmasti edistä niitä maailmassa vallitsevan eriarvoisuuden tarkasteluja, joiden tarkoituksena on Ilta-Sanomienkin kuvaamalla tavalla edistää ”työtä maailman rakentamiseksi niin, että taloudellinen vauraus ja ihmisoikeudet tavoittavat mahdollisimman monen ihmisen”.

VTM Marko Ampuja on Helsingin Yliopiston viestinnän laitoksen tutkija.